

Pokrof

OOSTERSE CHRISTENEN, KERKEN EN CULTUREN

JAARGANG 67

NUMMER 2

MRT-APR-MEI 2020



3 *Of anders de chaos* – Dolf Bruinsma

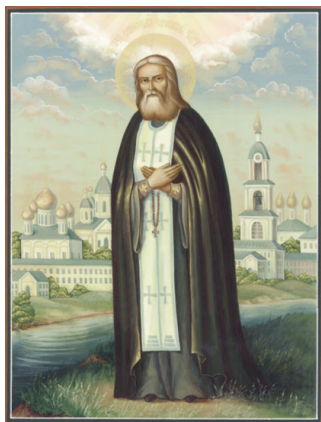
6 *Dominicanessen in Moskou*

– Paul Baars

9 *Hoe nu verder?* – Wim Lamfers

12 *Preek: Serafim van Sarov*

– vader Pavel Adelgeim



| Icoon van Serafim van Sarov

15 *Preken is altijd een groot risico*

– Paul Baars

18 *Is oecumene orthodox?*

– Razvan Porumb

23 *Byzantijnse Liturgie XXX:*

Gebed van Efreem – Leo van Leijsen

Deze Pokrof opent met een artikel over de markante dichter Vjatsjeslav Ivanov. In communistisch Rusland van de jaren '20 van de vorige eeuw woonden er Derde Orde-zusters

Dominicanessen in Moskou. Een getuigenis van een van hen wordt belicht. En hoe vergaat het veel kloosters in hedendaags Roemenië, nu de jaren van grote bloei achter hen liggen?

Serafim van Sarov is nog altijd een inspirerende heilige, zo blijkt uit een preek van vader Pavel Adelgeim. Een volgend artikel gaat in op hoe de Russische priester Aleksej Uminskij de functie van het preken in de liturgie ziet. De theoloog Razvan Porumb schetst de attitude die een orthodox moet hebben als het over oecumene gaat. In de rubriek 'Byzantijnse liturgie' gaat het over het Gebed van Efreem, dat zo vaak in de vasten gebeden wordt.

Veel leesplezier toegewenst.

Leo van Leijsen, *redactiesecretaris*

De illustraties op de omslag:

Voorzijde: Koor van de parochie van Loebjatova in Pskov (Rusland). Dirigent is Konstantin Popov. *Achterzijde:* Dag van de grote overwinning (Russisch voor bevrijdingsdag), 9 mei 1945, en café "De Pelgrim" op rood affiche. Op blauw affiche staat Café, Christus is verrezen (Foto's: P. Baars).

Pokrof verschijnt vijfmaal per jaar en is een uitgave van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord

Redactie: Paul Baars (hoofdredacteur), Dolf Bruinsma, Geert van Dartel, Leo van Leijsen (redactiesecretaris), Johan Meijer, Nick Pouls, Katja Tolstaja, Igljika Vassileva-van der Heiden, Huub Vogelaar.

Administratie en redactiesecretariaat:

Pokrof, Emmaplein 19^D,
5211VZ 's-Hertogenbosch, tel: 073-7370026,
e-mail: secretariaat@oecumene.nl, website:
<http://www.oecumene.nl/Publicaties/Pokrof>
De auteurs zijn verantwoordelijk voor de

inhoud van hun bijdragen en geven niet de mening van de redactie weer. De redactie is verantwoordelijk voor titels en tussenkopjes alsook voor foto's en hun onderschriften. Voor mogelijke onjuistheden in aankondigingen van liturgievieringen en evenementen kan de redactie niet aansprakelijk worden gesteld. De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden reacties in te korten of niet te plaatsen.

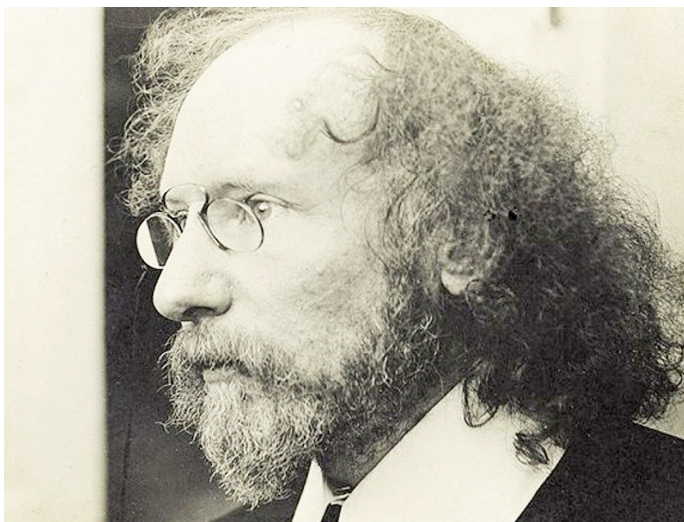
Opzeggingsdienen vóór 1 december in 's-Hertogenbosch te geschieden, anders worden men verondersteld abonnee te blijven.

De abonnementsprijs is €22,50 voor Nederland, voor het buitenland €27,50, giro IBAN: NL 61 INGB 0005679145 (BIC: INGBNL2A) t.n.v. Tijdschrift Pokrof, 's-Hertogenbosch.

Opmaak: VANDARTEL, Oss.
Drukwerk: Laumé Mediapartners.

Of anders de chaos

De Russische literatuur heeft zich vaak aan de randen van de theologie begeven, en liet daar haar sporen na. We kennen er nogal wat invloedrijke schrijvers over godsdienst, zonder opleiding in die richting. Een beroemdheid in zijn tijd was de dichter Vjatsjeslav Ivanov (1866-1949).



“Vjatsjeslav de Luisterrijke”, zei de filosoof Sjestov. Een veelzijdige figuur, en alles wat het prerevolutionaire Rusland te bieden heeft, komt bij hem samen. Geen hoge afkomst. Vader, ‘landopzichter’, was een laag ingeschaalde ambtenaar die vroeg stierf. Zijn moeder bracht hem liefde voor religie, kunst en literatuur bij. Zijn carrière in literatuur en wetenschap ziet er verder briljant uit. Hij studeerde klassieke filologie in Moskou, en daarna in Berlijn. Bovendien Romeinse geschiedenis bij onder meer Theodor Mommsen – de voertaal was Latijn. Hij trouwde in 1893 met de dichteres en vertaalster Lydia Zinovieva-Annibal. Met haar maakte hij reizen naar Athene, Genua, Egypte en Palestina. Na enige jaren in Italië, waar hij zich met de klassieke renaissance bezighield, gaf hij in Petersburg vanaf 1905 drukbezochte colleges over de Oudheid. Vanaf zijn middelbare schooltijd noemde hij zich atheïst, en na zijn dertigste had hij een religieuze ervaring. De dood van zijn vrouw in 1907 was een zware slag voor hem. Hij hield zich toen enige tijd bezig met occultisme. Ivanov trouwde met de dochter van zijn vrouw uit een eerder huwelijk, zijn stiefdochter dus. Hij zei dat zijn overleden vrouw hem dat in een visioen had opgedragen. Inmiddels had hij een bundel gedichten gepubliceerd, die zeer moeilijk werden gevonden.

| Vjatsjeslav Ivanov (Foto: WikimediaCommons).

Symbolisme

In Petersburg was hij het middelpunt van de nieuwe literaire beweging van het symbolisme. Het symbolisme was een reactie op het realisme en naturalisme in de literatuur. Men wilde meer aandacht voor het intuïtieve, de dromen, het onderbewuste, en de mythen. De stroming begon in de tweede helft van de 19^e eeuw in Frankrijk (denk onder meer aan Baudelaire), ook als reactie op de romantiek. In plaats van zich laten meeslepen door gevoelens wilde men ook meer aandacht voor de vers-techniek. Maar de dichter is geen ambachtsman, vond men in Rusland. Ze vonden de Fransen iets te eenzijdig esthetisch. De dichter heeft iets te zeggen over het geestelijke leven, over idealen en vooruitzichten.

In deze kleine bijdrage kunnen we niet veel zeggen over de dichter Ivanov. Zijn poëzie is diepzinnig, moeilijk. De sporadische vertalingen in het Nederlands zijn moeilijk te vinden. Dan kan de lezer er niet veel mee. Op deze plaats gaan we vooral uit van zijn essays en enige briefwisselingen.

Nieuwe mythen

De mens heeft behoefte aan meer dan het gewone leven. De Poolse filosoof Jerzek Koł-

kowski (1927-2009) begreep het belang van verhalen en mythen. Geen enkel denksysteem is in staat antwoord te geven op vragen omtrent ellende en eindigheid – alleen verhalen, mythen en geloof leren ons daarmee te leven. Iets dergelijks zien we bij Ivanov. We moeten op zoek naar nieuwe mythen en symbolen. Die zijn niet te verzinnen of te bedenken, ze groeien binnen de gemeenschap, uit het volk, zoals bij de Grieken.

Dan is het een kleine stap naar de mythe van Rusland. De nieuwe mythologie verhaalt over het lot van het Russische volk, dat het leven en lijden van Christus weerspiegelt. Bij de slavofielen zagen we al het idee dat Rusland een roeping heeft, cultureel en religieus. Het zedingsbewustzijn is hier heel oud, en is er nog steeds, wat je er ook van mag vinden. Commentatoren constateerden wel eens dat de aspiraties groots zijn, maar dat er weinig wordt gerealiseerd.

Een van de Russische ideeën is de veelbesproken *sobornost'*, vertaald: 'gezamenlijkheid', de eenheid tussen mensen op grond van unanimiteit. Een land heeft omvorming nodig, een transfiguratie tot een volk met gemeenschappelijke idealen. Literatuur en kunsten staan dan in dienst van deze veranderingen. Veranderingen die niet dictatoriaal worden opgelegd, maar die voortkomen uit de ontdekking van Gods wil. De dichter, aan wie de waarheden worden geopenbaard, kan dit aanvoelen en onder woorden brengen. Het volk heeft genoeg onderscheidingsvermogen om de waarheid van nieuwe symbolen en mythen te onderkennen. Om allerlei redenen vond Ivanov dat poëzie het dichtste bij de waarheid staat, meer dan proza, en dat die te ontleen is aan allerlei bronnen – steeds gaat het om het essentiële wat is overgeleverd. Natuurlijk speelt de Bijbel de belangrijkste rol.

Ook de christelijke dogma's ontstaan niet uit sectarisme, maar komen voort uit het gemeenschappelijke denken over de traditie. De geschriften van de Kerkvaders zijn essentieel voor de orthodoxie, en worden door de gelovigen aanvaard. De kunsten leveren hun beelden, hun symbolen, niet met een louter kunstzinnig doel, maar met het oog op een hogere realiteit zoals het vleesgeworden Woord.

Chaos of synthese

De vraag naar de Russische idee is niet louter nationalistisch, maar hoort bij de Europese

idee, is deel van iets universeels. In de eeuwwende van 1900 ziet Ivanov Rusland op een tweesprong: chaos of synthese. Het is tijd om het individualisme in te leveren voor een nieuw religieus bewustzijn, waarbij de intelligentsia zich aansluit bij het volk, in de nieuwe Pax Romana van het Derde Rome. Het verbindend principe is dan religieus, gesteld tegenover het kritische principe, waarin men zonder God naar steeds grotere zekerheden zoekt, en waar het individu zich afscheidt van de gemeenschap.

Kenmerk van Rusland is de zelfverloochening, het buigen voor iets dat groter is. Ivanovs zoeken bracht hem bij Dostojevskij en Tolstoj. Tolstoj, in de visie van Ivanov, moest niet veel van de Kerk hebben – de mens moet in vrijheid op zoek naar zijn waarden. Dostojevskij hield het op de zondige, schuldige gesteldheid van iedere mens, en meende dat alleen het geloof in de verrezen Christus uitkomst kan bieden. Zoeken naar synthese, we zien het vaker bij Russische schrijvers. De boven genoemde schrijvers kunnen dit niet oplossen, en met Ivanov komen we dan terecht bij Solovjov, met zijn concept van de Kerk. Alles wat het christendom verdeelt, kan hier worden bijeengebracht en met elkaar verzoend. De waarheid van de God-mens wordt hersteld. Wie de *sobornost'* begrijpt, begrijpt Solovjov. De historische gebeurtenissen zijn van minder belang, het gaat om de onzichtbare eenwordingen van de zielen. We kijken in een spiegel en zien alles omgekeerd. De waarheid wordt hersteld door een blik in de tweede spiegel: de medemens. De eenheid is de waarheid van de Kerk, met het oog op het Komend Rijk. De nationale ziel is een abstractie.

Het doet allemaal wat wereldvreemd aan als we denken aan de vele oorlogen die Rusland in de negentiende eeuw voerde, en de wereldoorlogen die nog zouden volgen.

Ivanov adoorde Solovjov; hij was dertien jaar jonger dan de filosoof, en overleefde hem bijna een halve eeuw. Hun levens vertonen parallellen. Ook Solovjov verkeerde in de kringen der symbolisten, schreef zelf gedichten in die trant en beïnvloedde dichters als Belyj, Blok, en natuurlijk Ivanov. Solovjov wilde geen nationalist zijn, en zeker geen slavofiel. Hij vond de Russisch-orthodoxe Kerk te nationalistisch. Rusland moet meer zelfkritisch zijn, en zich openen naar het Westen. Solovjov



Tekening van Vjatsjeslav Ivanov (Foto: WikimediaCommons).

dacht aan een universeel christendom, en vond een scheiding tussen oosters en westers christendom eigenlijk niet nodig. De here-niging tussen de kerken moet niet van bovenaf geregeld worden, maar moet voortkomen vanuit de gelovigen zelf. Voor de Rooms-katholieke Kerk had hij wel waardering, en hij was een aanhanger van de paus. Zonder evenwel zelf katholiek te worden.

Bekering

Ivanov nam die stap wel. In 1924 vestigde hij zich in Italië, waar hij Oudrussisch doceerde, en bekeerde zich in 1926 tot het catholicisme. Hij ging in zoverre met Solovjov mee dat hij het niet nodig vond de Russische orthodoxie eerst te verwerpen. Bij de Vaticaanse Congregatie van de Oosterse Kerken vroeg hij toestemming lid

te worden van de Rooms-katholieke Kerk, met behoud van de Byzantijnse ritus. Na een gesprek met het Heilig Officie werd hem toestemming verleend. In een brief aan de Curie beriep hij zich op de ideeën van Solovjov en op de tot Petrus gerichte woorden: “Weid mijn lammeren”, “hoed mijn schapen” (Joh. 21: 15-16), en : “Gij zijt Petrus en op deze steenrots zal Ik mijn Kerk bouwen.” (Matth. 16: 18), en dat de twee tradities elkaar aanvullen en beide belangrijk zijn voor het voortbestaan van de Kerk. Binnen de kringen van de Congregatie wist men weinig van Solovjov, maar het *Nihil Obstat* werd verleend. In de kelders van het Vaticaan, bij de tombe van Petrus, ging hij tot de Katholieke Kerk over.

Het gezin woonde in Rome, en Ivanovs zoon Dimitri ging naar een katholieke school. Beïnvloed door Schotse en Ierse medeleerlingen wilde hij zijn vader navolgen en ook katholiek worden. Ivanov vond dat zijn zoon eerst maar een goede orthodox moest worden. Toen de 15-jarige jongen een keer ernstig ziek werd, kreeg hij alsnog toestemming.

Er is een brief van Ivanov aan zijn zoon, waarin hij begint met te stellen dat de katholieken en de orthodoxen verkeerde meningen over elkaar

hebben. En legt dan zijn uitgangspunt uit: Christus heeft Petrus als hoofd van de Kerk aangesteld, en alle bisschoppen zijn de erfgenamen van zijn gezag. Dit is duizend jaar door alle christenen in Oost en West aanvaard. Hoewel er in de Griekse wereld wel bezwaren waren, en aanzetten tot scheuring, meestal met politieke oogmerken. Rusland, dat in die tijd christelijk werd, stond hier eigenlijk buiten. De Russen hadden weinig benul van Europa en waren met andere dingen bezig, maar werden toch in het schisma betrokken. De schismaticus gaat in tegen de waarheid, maar een volk dat er weinig van afweet kun je er niet de schuld van geven.

Een fraai motto zien we nog in de dichtregels: “Aan beide zijden van de stroom zullen de vijanden in elkander hun dubbelganger erkennen.”

De zusters van de derde orde van de Dominicanessen in Moskou ±1910 - ±1928



Bij het opruimen van dozen met brochures van het Instituut voor Oosters Christendom in de kelder van de Universiteitsbibliotheek van Nijmegen viel mijn oog op een oud gestencild boekje “Mijn herinneringen betreffende de kloostergemeenschap van de derde orde in den Oosterschen ritus te Moskou”. Het is in 1933 geschreven door zuster Josaphata, in de wereld Anatolia Nowicka. Het is door iemand van het Apostolaat der Hereniging uit het Pools vertaald en via het Apostolaat voor de Oosterse kerken bij het Instituut voor Oosters Christendom terecht gekomen. Mijn hart als historicus gaat bij zo’n vondst natuurlijk sneller kloppen.

Moskou in de jaren 1920 (Foto: Wikimedia-Commons/S.S. Ilin)

Zuster Josaphata introduceert eerst zichzelf. Ze is een Poolse vrouw geboren in Wit-Rusland. Ze studeerde in St. Petersburg. Ze ging samen met haar man in 1922 in Moskou over naar de Byzantijnse ritus. In 1926 sloot ze zich daar aan bij de Dominicanessen. Haar man werd priester. In 1936 werd ze gearresteerd, maar een jaar later kwam ze weer vrij via een uitruil van politieke gevangenen tussen Polen en de Sovjet-Unie. In Polen vroegen de Dominicanessen haar haar herinneringen op te schrijven.

Vanaf 1922 maakte (toen nog) Anatolia kennis met de vieringen van de zusters in Moskou. “Tijdens de H.H. handelingen werd men aangegrepen door de diepe ernst en ingetogenheid van den priester zoowel als van het koor en de andere gelovigen. Er heerschte alom een volmaakte orde en regel.

De liturgische gezangen werden zeer goed verzorgd. De houding van de zusters was vol kalmte en eenvoud, haar gelaat drukte verheven geluk uit en het geheel maakte een overweldigende indruk. Het communiceren der zusters geschiedde met bijzondere plechtigheid.” De zusters volgden dus de Byzantijnse Ritus en voegden daar de “eeuwig durende aanbidding” aan toe. Dag en nacht wisselden de zusters elkaar af. Ze gebruikten bovendien nog typisch Latijnse tradities als het bidden van de rozenkrans en de staties van de kruisweg. Op communistische feestdagen baden ze nog extra voor “eerherstel”, een typisch Latijnse praktijk.

Het toenmalige klooster bestond volgens haar sinds 1918. (Andere bronnen spreken van 1910). De priorin was moeder Anna Abrikosova. De geestelijke leidsmannen waren de opeenvolgende pastoors van de aangrenzende Franse katholieke parochie te Moskou, waarvan ze de kapel konden gebruiken. Rond 1923 telde de groep 25 leden. Russische zusters, die zich tot het katholicisme bekeerd hadden, vormden de meerderheid. Er waren drie Poolse zusters, die naar de Oosterse ritus waren overgegaan. *“Zij wijdden zich geheel aan de bekering der Russen tot het ware geloof en offerden al haar gebeden en verstervingen, ja geheel haar leven, tot die intentie op. Deze belofte bleven ze trouw in het klooster, zowel als in de gevangenis en de verbanning.”* De zusters waren krap behuisd. In het klooster waren vijf kamers. Eén was een huiskapel. De andere vier kamers dienden 's nachts als slaapkamer en overdag als kantoor, werkkamer, refter en spreekkamer.

Verschillende zusters kenden Frans, Italiaans en Latijn. Ze lazen en studeerden veel en vertaalden de klassieke katholieke literatuur in het Russisch, zoals de werken van Thomas van Aquino, levensbeschrijvingen van Dominicus en Catharina van Siena, die ze als hun stichteres beschouwden. Zo ontstond een aardige bibliotheek, die ook leken konden raadplegen. Maar die werd in 1923 tijdens een huiszoeking in beslag genomen. Moeder Anna en de pastoors gaven lezingen en retraites voor de zusters en voor geïnteresseerde leken. Moeder Anna gaf haar retraites uit en publiceerde ook eigen werken als “De zeven laatste woorden van Christus aan het kruis”, “de bescherming (Pokrof) van de Moeder Gods” en werken over de Dominicaanse leefwereld. Bekeerlingen kregen catechismusles en werden begeleid door

zusters en door de pastoor. Men richtte zich daarbij vooral op de Russische intelligentsia. Verder hadden vier zusters nog een klein schooltje, dat echter door de autoriteiten niet erkend was, en een weeshuis met tien kinderen. Om geld binnen te krijgen hadden verschillende zusters een baan als beambte, boekhoudster, onderwijzeres en steno-typiste. Eén zuster studeerde aan de universiteit en een ander aan het conservatorium.

Ze hebben dus keihard gewerkt en waren heel veelzijdig. Het lijkt mij zeer ascetisch. Het meest frivole wat ik aantrof was de wandeling, die enkele zusters op zondagmiddag met de kinderen maakten. Uit andere bronnen komt naar voren dat moeder Anna een heel sterke persoonlijkheid was, zeer puriteins, ascetisch en autoritair. Daar was ook wel kritiek op. Het hielp haar en de groep wél om de ellende die het communisme met zich mee bracht te doorstaan. Ze had een afkeer van de Latijnse vaak Poolse katholieken in Rusland. Ze vond hen “koloniaal” en bekrompen. Ze wilde de Orthodoxe Russen wel bekeren tot het ware geloof, maar hen niet latiniseren. Toch vraag ik mij af of het model dat zij gekozen had, daar beter voor geschikt was dan het “Latijnse” model. Ze vierden weliswaar de Byzantijnse ritus, maar de theologie was verder helemaal westers en katholiek. De Byzantijnse ritus heeft een eigen theologische en spirituele achtergrond nodig. Ik vraag mij ook af of dat activisme en die strengheid wel zo aansloten bij de Russische mentaliteit. Het lijkt erop dat het klooster vrij geïsoleerd is gebleven. Toch waren er wel enkele contacten met de Orthodoxe kerk en deed de pastoor bijvoorbeeld mee met protesten tegen het huisarrest dat patriarch Tichon in juni 1922 opgelegd had gekregen.

Vanwege haar internationale karakter had de Katholieke Kerk in de Sovjet-Unie nog meer te lijden dan de Orthodoxe Kerk. In november 1923 en maart 1924 werden de meeste zusters en de pastoor gearresteerd. Een deel van de zusters kwam in de overvolle Boetirky-gevangenis terecht, waar ze nog een stukje gemeenschapsleven konden volhouden. Een ander deel kwam in de beruchte Loebianka-gevangenis terecht. Deze gevangenis *“is berucht zowel om de strengheid als om de absolute afzondering, waarin de gevangenen verkeren. Alles is verboden. ... Men mag er zelfs geen potlood of papier hebben. ... Alle handwerk is verboden. In de laatste tijd moch-*

ten er zelfs geen levensmiddelen heen gezonden worden door familieleden. ... Vergeten wij tenslotte niet het elektrische licht, dat de gehele nacht brandt, de nachtelijke verhoren ..., die met een waas van geheimzinnigheid zijn omgeven. ... Na enige tijd begint men de volle klaarheid van geest te verliezen. Men krijgt zenuwaanvallen en inwendige ziektes." "In deze volstrekte eenzaamheid ... is gebed het enigste middel des heils, waardoor men geestelijk evenwicht bewaren kan." Veel gebeden kende men uit het hoofd.

Na een proces van zes maanden werden ze allemaal veroordeeld tot gevangenisstraffen van tien tot vijf jaar of verbanningen naar ver afgelegene werkkampen. De beschuldigingen waren formeel en absurd. Het lukte Josaphata nog hen van afstand uit te zwaaien op het station. Een triest moment. In het klooster behielden ze slechts één kamer. Het lukte nog een deel van de inventaris bij vrienden of bij de Latijnse kerk onder te brengen. Dat werd verkocht ten gunste van de zusters. Het grootste deel werd geconfisceerd en verdween. Een tijd lang was er nog contact mogelijk via brieven en lukte het nog via behulpzame mensen voedsel en spullen op te sturen als gebedenboeken en Bijbels.

Maar dat werd steeds moeilijker. Er was na 1927 nog één zuster in vrijheid, die kon helpen, maar : "Zij had hiervoor in het geheel geen middelen en kon op de familie der zusters niet rekenen, wijl deze, schismatiek gebleven, vijandig stonden tegen het Katholicisme."

De meeste zusters kwamen verspreid terecht in dorpen rond de rivier de Ob, tot in het hoge Noorden. Er was daar nauwelijks huisvesting. Men moest intrekken bij inheemse gezinnen, met alleen een deel van een kamer of in één grote ruimte voor iedereen inclusief de dieren. Men leed onder harde arbeid, slecht eten en gebrek aan medische verzorging. "Het vreselijkst waren de verplaatsingen. Dikwijls gebeurde het dat men nauwelijks de tijd had gehad een bestaan te scheppen." Men verplaatste de gevangenen vaak, omdat men wilde voorkomen dat er een band met de plaatselijke bevolking zou ontstaan. Opvallend is dat er ook in deze zware tijden nergens blijkt dat er ook maar enig contact was met Orthodoxe gelovigen.

De zusters waren in de gevangenis vaak een voorbeeld voor hun medegevangenen. Moeder Anna wordt zelfs vermeld in het boek de 'Goelach-archipel' van Solzjenitsyn. Ze beleef-



Moeder Anna Abrikosova, priorin van het klooster der Dominicanessen te Moskou (Foto: Wikimedia-Commons).

den hun ontberingen als deelhebben aan het lijden van Christus. Geleidelijk kwamen de meeste zusters weer vrij, maar mochten niet naar grote steden als Moskou terugkeren. Soms vonden ze in kleinere Russische steden nog een katholieke gemeenschap. Moeder Anna werd in 1934 vrijgelaten, omdat ze borstkanker had. Maar toen ze zich in Moskou bij haar geloofsgenoten had gevoegd werd ze opnieuw gearresteerd. Ze stierf in 1936, 54 jaar oud. In 2002 begon het Vaticaan een onderzoek naar haar leven met het oog op een mogelijke zaligverklaring. Ik weet niet of dat ook gebeurd is. Twee zusters hebben de verbanningen en de Tweede Wereldoorlog overleefd en waren in de jaren '70 nog actief.

Het woord "schismatiek" wordt helaas in de Orthodoxe Kerk nog wel gebruikt vooral om elkaar uit te schelden. In de Rooms-katholieke Kerk is het bekeren van Rusland niet meer aan de orde. De tijden zijn veranderd. Dit boekje is een indrukwekkend tijdsdocument en een mooi getuigenis van het leven en het lijden van de zusters tijdens het communistische regime.

Paul Baars

Hoe nu verder?



De abdis van een eeuwenoud Roemeens-orthodox klooster zit te piekeren over de gang van zaken in het klooster. En zij is echt niet de enige die de ontwikkelingen in het kloosterleven in Roemenië bezorgd gadeslaat.

Tussen 1990 en 1995 traden er onverwacht veel jonge mensen in. Zij waren meer dan welkom, omdat onder het communisme maar weinig novicen waren toegelaten en de bevolking van de kloosters daardoor sterk was vergrijsd en uitgedund. Vol hoop en vreugde begon men aan een nieuwe toekomst te bouwen. Daarbij deed zich echter meteen al een probleem voor: veel monniken tilten zwaar aan de verantwoordelijkheden van het priesterschap en willen daarom geen priester worden. Daardoor heeft menig klooster niets eens een priester, wat een grote lacune is. De priester leidt immers niet alleen de diensten, maar speelt als geestelijk leidsman ook een belangrijke rol bij de vorming van novicen en is voor velen in en buiten het klooster ook nog eens biechtvader. Een klooster is zonder

| Nonnenklooster te Jgheaburi, Roemenië
| (Foto: W. Lamfers).

priester incompleet. Een klooster zonder geestelijk raadsman, dat kan eigenlijk niet.

Elk dorp een eigen klooster

De 150 in 1989 nog bestaande kloosters en 'skites' (kleine kloostertjes) kregen er in de loop der tijd maar liefst 500 bij. Vele daarvan herbergden echter maar weinig kloosterlingen, zeker als het monniken betrof, want onder mannen is het aantal roepingen altijd al veel en veel minder dan onder vrouwen. Daardoor is sinds 1950 menig monnikenklooster een nonnenklooster geworden. Die tendens zette zich, ook na 1989, voort.

Was dat eigenlijk wel zo verstandig, om er zoveel kloosters bij te bouwen? Men had beter het aantal kloosterlingen in de al bestaande kloosters kunnen vergroten. In de grote kloosters was immers vaak plaats genoeg, want daar hadden in vroeger eeuwen veel meer kloosterlingen gewoond. Grote kloostergemeenschappen trekken nog steeds meer novicen aan.

Nu is er sprake van versnippering van menskracht. Maar ja, dingen lopen nu eenmaal vaak



1 Klooster te Jgheaburi (Foto: W. Lamfers).

zonder dat je ze kunt bijsturen. Omdat de kerk weer in vrijheid kon functioneren, schonken veel gelovigen enthousiast grond of geld om een klooster te bouwen. Het was alsof elk dorp en elke streek een eigen klooster wilde. Wie zegt dan 'nee'? Sommige monniken gingen zich als goeroe gedragen en verzamelden een groepje monniken of nonnen om zich heen waarmee een nieuw klooster werd gesticht; maar al te vaak met een beperkt aantal kloosterlingen. De Orthodoxie kent geen kloosterorden, maar wat was dit dan voor ontwikkeling? Deze tendensen werden niet bijgestuurd door de enigen die dat konden, bisschoppen of metropolieten.

De gevolgen

En nu worstelt men met de kwalijke gevolgen van dat alles. Na 1995 is het aantal roepingsterk afgenomen, waardoor in veel kloosters het gebrek aan menskracht pijnlijk voelbaar wordt. Men heeft nu vaak al te weinig mensen om alle taken naar behoren te verrichten. Hoe moet dat straks dan? Te weinig mensen om het land, de groentetuin en de boomgaard te

bewerken, terwijl men als zelfvoorzienend klooster van die oogsten moet leven. Te weinig mensen om de koeien en de schapen te verzorgen of te vissen. Wie zorgt er straks voor de oudere nonnen, waarvan enkelen dementeren? Over enkele jaren zijn er te weinig goede stemmen om de erediensten fraai te omlijsten, terwijl de nonnen eens de nachtegalen van de streek waren. Toen er nog de nodige jonge kloosterlingen waren, kon men elke dag nog een uurtje extra werken en zo het gebrek aan menskracht enigszins verdoezelen. Maar nu de gemeenschap steeds meer vergrijsd, is dat onmogelijk geworden. In sommige kloosters heeft men zelfs mensen van buiten ingeschakeld om het land en de tuin te bewerken. Maar daarvoor heeft menig klooster geen geld...

Pelgrims

Als de abdis verder doordenkt moet zij ook constateren dat het aantal pelgrims dat enkele malen per jaar naar het klooster trekt de laatste jaren afneemt. Jongeren komen in lang niet zo grote getale als ouderen. Ook dat is geen goed teken.

Het klooster heeft de eeuwen door goede en slechte tijden gekend, tijden van grote bloei,





Monialen samen met hun priester voor het klooster te Jgheaburi (Foto: W. Lamfers).

maar ook van verval. Wat de oorzaken van dat verval waren is niet altijd duidelijk en ook niet goed onderzocht. Het klooster heeft aanvallen van de Osmanen en ook de communisten overleefd, wat lang niet eenvoudig was. Maar nu is er iets anders aan de hand dat veel ernstiger en ingrijpender is, want secularisatie is een ongrijpbaar fenomeen, dus moeilijk te voorkomen.

Er is trouwens nog een probleem: het is steeds moeilijker om voldoende vrouwen te vinden die enkele dagen willen helpen bij het voorbereiden van de maaltijd voor al die pelgrims, die na de viering aan lange tafels buiten zitten. Je kunt die pelgrims op een kwade dag toch niet zomaar met een lege maag wegsturen? Dan zou men zich als klooster belachelijk maken in een cultuur waarin samen eten erg belangrijk is. Hoe los je ook dit probleem op? Mensen tegen betaling inhuren gaat immers niet.

Stagnatie

Zelfs in het zo religieus lijkende Roemenië komen steeds minder mensen naar de kerk, terwijl de kerken onder de communisten en ook na 1989, tot ongeveer 2000, juist zo vol waren. Het aantal roepingen is na 1995 sterk afgenomen, dus is er ook in het kloosterleven sprake van stagnatie, ja hier en daar zelfs al van achteruitgang. Men moet er niet aan denken om terug te moeten naar de situatie in de jaren tachtig,

toen in veel kloosters alleen nog maar een paar oude monniken of nonnen waren overgebleven doordat de communisten beoogden het kloosterleven te laten uitsterven. 'Zal het over een aantal jaren dezelfde kant op gaan?', zo vraagt menigeen zich angstig af. Ja, erger nog (maar daar denken nog maar weinigen aan): zullen er op den duur, net als in West-Europa, ook in Roemenië kloostergebouwen leeg komen te staan? Men wil daar nog niet aan, zeker niet na de recente periode van grote bloei, zeker niet nu er na 1989 overal in het land

nieuwe kerken en kloosters zijn ontstaan. Maar dat schrikbeeld van teloorgang en op den duur leegstand doemt wel steeds sterker op.

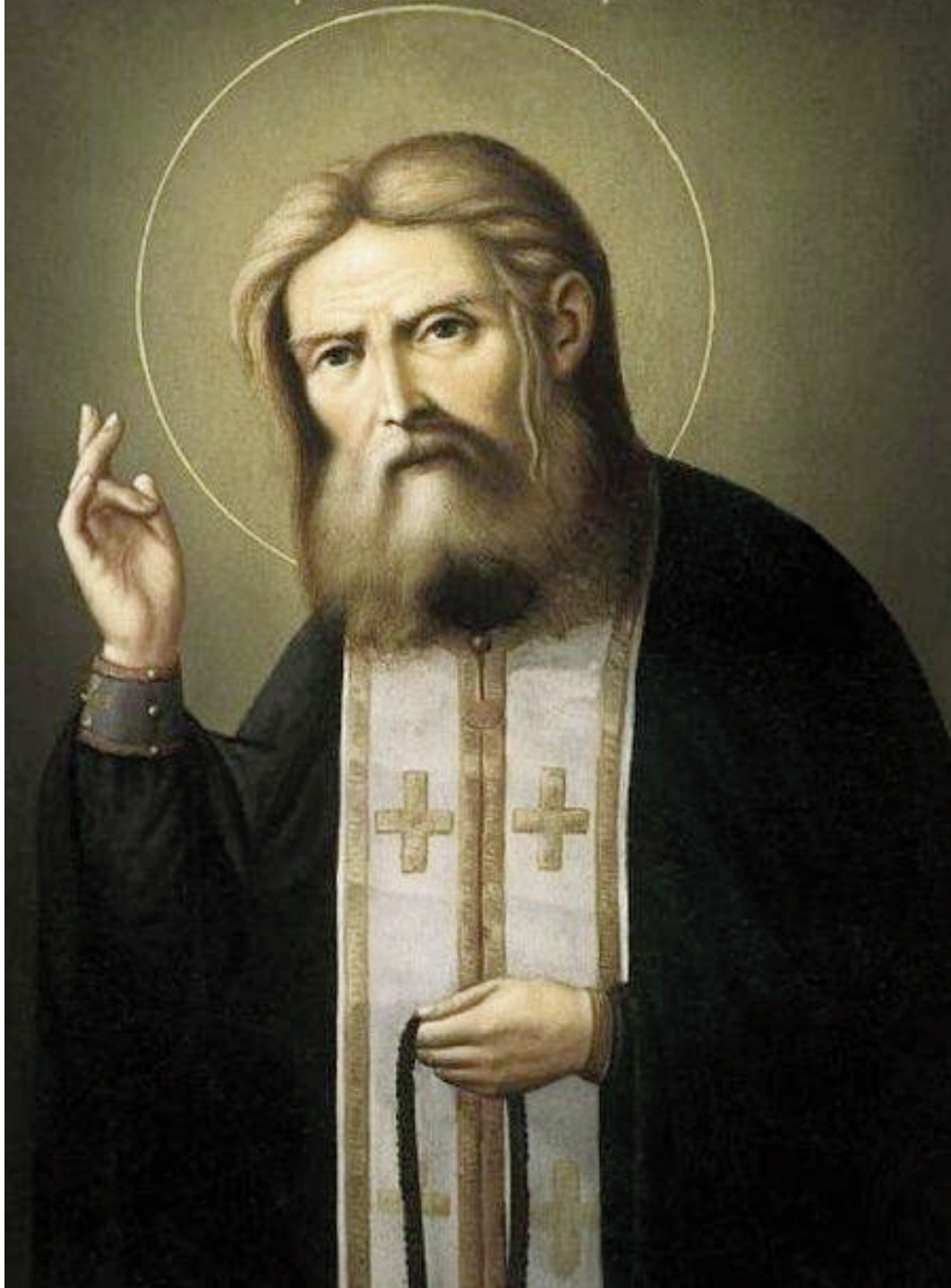
Aan het schijnbaar omvangrijke en bloeiende rijke roomse leven kwam in Nederland in korte tijd ook zomaar onverwacht een einde. Hoeveel imponerende gebouwen stonden er in een paar jaar tijd niet leeg? Opeens hadden al die gebouwen geen bestemming meer. De kans dat dit in Roemenië met eeuwenoude kloosters met hechte gemeenschappen gebeurt is veel kleiner dan dat een recent geopend klooster verlaten in het landschap komt te staan, omdat de plattelandsbevolking, waartoe de meeste kloosterlingen behoren, snel in omvang afneemt.

De zorgen over hoe het in de toekomst in de kloosters verder moet, worden steeds groter, want het gebrek aan helpende handen is nu al steeds omvangrijker. Het werk moet doorgaan, hoe dan ook, wil het klooster overleven, pelgrims en andere bezoekers gastvrij kunnen blijven ontvangen of met raad en daad bijstaan. Voor al die taken beschikt men in Roemenië nu nog over achtduizend kloosterlingen, maar dat worden er elk jaar minder...

Wim Lamfers

Dr. W.J. Lamfers is emeritus predikant, onderhoudt al jaren contacten met orthodoxe kloosters in Roemenië en is een van de auteurs van het Handboek Oosters Christendom.

СВ. ПР. СЕРАФИМЪ САР. ЧУД.



Preek bij het feest van de opening van de relieken van de heilige Serafim van Sarov

Eer aan de Vader, de Zoon en de Heilige Geest. Omdat er ook op deze avond van het feest van de heilige Serafim veel mensen gekomen zijn, zal ik – hoewel ik het niet van plan was – nog vertellen wat ik vanochtend vergeten was. Wat leerde hij en waarover preekte hij? Hij noemde zichzelf: dienaar van de Moeder Gods. Toen hij novice was in het klooster, kreeg hij een verschijning van de Moeder Gods. Hij werd daarna erg ziek en tijdens zijn ziekte verscheen zij hem opnieuw, vergezeld van de heilige apostelen. Ze keek hem aan en zei tot hen: 'Hij is van ons geslacht'. De verschijning hield op en ineens was hij genezen.



Nikolaj Motovilov schreef een verslag van een lang gesprek met Serafim van Sarov.

Zijn verhouding met de Moeder Gods bleef zijn hele leven voortduren. In zijn kluis hing een kleine icoon van de 'Moeder Gods van de tederheid', dat is een afbeelding waarin de Moeder Gods zonder het kind is afgebeeld. Voor die icoon bad hij voortdurend. En toen hij deze wereld verlaten had, vonden ze hem daarvoor gebogen op zijn knieën. Een andere buitengewone activiteit was dat hij in zijn strijd tegen de driften duizend dagen en nachten onafgebroken gebeden heeft, terwijl hij geknield zat op een steen. Later hebben pelgrims die steen kapot geslagen en kleine stukjes daarvan mee naar huis genomen.

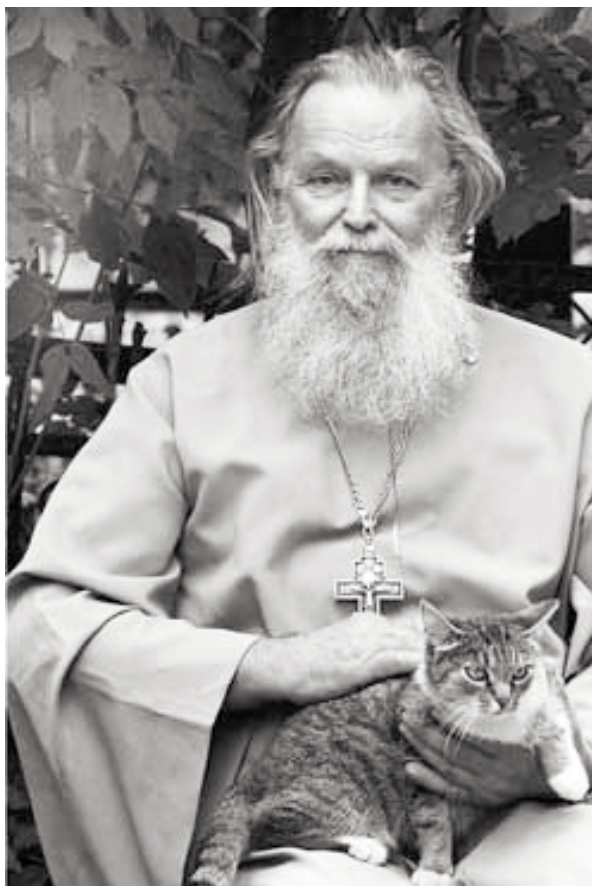
Heiligen hebben altijd een heel helder doel. Dat doel wordt in de evangeliën verschillend omschreven. Soms noemt men dat: het Koninkrijk der Hemelen. 'Zoek eerst het Rijk de Hemelen, en alles zal u erbij gegeven worden.' De heilige apostel Petrus noemt het 'de vergoddelijking'. Hij roept christenen op deelnemers te worden aan de goddelijke natuur. Voor Serafim van Sarov is het doel van het christelijk leven: het 'verwerven van de Heilige Geest'. Dat doel vindt hij veel belangrijker dan andere doelen die een mens lijkt te hebben.

¹ Vader Pavel Adelgeim vat in de eerste helft van zijn preek een beroemd verslag samen, dat de Russische koopman Nikolaj Motovilov in 1831 (zie foto) maakte van een lang gesprek met de heilige Serafim. Dat is een belangrijke informatiebron over zijn leven. Op 16/29 juli 1903 werden de relieken van de heilige Serafim van Sarov voor het eerst geopend in het bijzijn van een enorme menigte en van tsaar Nikolaas II en zijn familie.

Voor sommigen is een christen vooral iemand, die zich aan kerkelijke regels houdt: vasten, bidden, buigingen maken, de feesten vieren: de vereisten van de Kerk. Dat is alleen goed. Maar het zijn allemaal regels van een tweede niveau, die dienen om het eerste niveau, het belangrijkste doel, te bereiken. Het doel van christelijke leven is dus de vergoddelijking. Hetzelfde centrale doel was al vanaf het begin aan Adam en Eva in het Paradijs gegeven. God heeft de mens naar zijn beeld en gelijkenis geschapen. En die gelijkenis met God behoort de mens te behouden.

Voor de christen is het heel belangrijk het doel niet te verwarren met de middelen. Vaak wordt gezegd dat het doel de middelen heiligt. Dat is niet zo. Elk waardig doel vereist ook waardige middelen. De middelen goedpraten is niet nodig. Ze moeten zich waardig verhouden tot het doel. Wanneer we de middelen goed praten dan vervangen we het doel door de middelen. Dan ontstaat een vervalsing. Dan dienen we niet meer de opdracht, die God ons gegeven heeft, maar dienen we alleen nog de middelen om dat doel te bereiken. In het geestelijk leven mag je het doel en de middelen voor het bereiken van het doel nooit door elkaar mengen. Er is het doel, de vergoddelijking. En er zijn middelen. Dat zijn de morele principes: het volgen van de geboden van God, het uitvoeren daarvan, het leven daarnaar. Maar we moeten niet vergeten, dat dit middelen zijn, noodzakelijk en waardig. Zonder middelen lukt het niet. Maar het doel is groter dan de middelen: het Rijk Gods en het deelhebben aan de Heilige Geest.

Een christen heeft niet alleen een doel, maar ook een voortdurende opdracht, die je ook niet met het doel moet verwarren. Die opdracht kun je als volgt verwoorden: wees ijverig. Dat vraagt van ons om altijd voorbereid en waakzaam te zijn. Een mens moet zich bewegen naar dat doel: het moeite doen om deel te krijgen aan de Heilige Geest. Daarom worden heiligen ook altijd 'bewegers' (podvízniki) genoemd. Wanneer we de heiligen gedenken, moeten we ons dezelfde beslistheid eigen maken en opnieuw geboren worden tot een leven met God en volgens God om te verwerven de vergoddelijking en het deelhebben aan de Heilige Geest. Amen.



*Vader Pavel Adelgeim (Rusland,
Pskov, 16/ 29 juli 2008)*

| Vader Pavel Adelgeim.

Preken is altijd een groot risico

Waarom een priester niet moet spreken,
wanneer zijn hart zwijgt



Darja Roscenja interviewde voor de Russische website 'pravmir.ru' de Russisch-orthodoxe aartspriester Aleksej Uminskij over problemen die zich in deze tijd voordoen bij het preken tijdens de liturgie. Hier geven we een vertaling en samenvatting van dit interview met daarna een kort commentaar van de vertaler.

| *Vader Aleksej Uminskij.*

ook kleine kerken een geluidsinstallatie. De problemen rond de preek liggen op een ander vlak.

De preek in het internet-tijdperk

Vroeger konden de meeste mensen niet lezen en hadden ze geen Bijbel in huis. Daardoor was de priester genoodzaakt in een preek de leer van de kerk, de betekenis van het Evangelie en van de feesten uit te leggen. Het was onderrecht. In de twintigste eeuw veranderde de preek van karakter. Het persoonlijke commentaar van de priester op het Evangelie werd belangrijker. Tegenwoordig kun je via internet van alles vinden. Je vindt daar alle liturgische teksten, uitleg van de betekenis van de kerkelijke feesten en commentaar op de lezingen uit het Evangelie. Ze komen uit allerlei kerkelijke kringen, zijn vaak gemaakt door uitstekende predikanten uit verschillende periodes en in

Geluidsinstallatie

Een preek is er om gehoord te worden en niet ieder priester heeft een luide stem of een goede dictie. Daarom zie ik geen probleem in het gebruik van een geluidsinstallatie. Patriarch Kyrill maakt er ook gebruik van, zodat de gelovigen de gebeden van de eucharistisch canon kunnen horen, wanneer hij die uitspreekt. Tegenwoordig hebben niet alleen grote, maar



| Vader Aleksej Uminskij [Foto: Radio Vera].

diverse talen. Dat betekent dat mensen anders en kritischer luisteren naar een preek, die tijdens een viering gehouden wordt. Niet elke priester heeft de gave om goed te kunnen preken, zoals bijvoorbeeld Aleksandr Schmemmann dat had, “die door zijn preken contact maakte met de mensen.” Niet iedereen heeft het vermogen te begrijpen in welke omstandigheden de mensen verkeren, tot wie hij zijn preek richt.

Op welk moment kun je het beste preken?

Het is een belangrijke vraag op welk moment in de liturgie je de preek het beste kunt houden. Het meest logische is het om het te doen na de lezing van het Evangelie. Maar dan onderbreekt de preek het ritme van de viering en is het voor de mensen moeilijk het daarna weer op te pakken. Wanneer het goed is, worden de mensen al enthousiast van het horen van het Evangelie. Net als tijdens de Liturgie van de gelovigen moet er ook tijdens de Liturgie van het Woord een “epiclese” gebeuren, (een neerdaling van de Geest, PB). Het is het moment van ontmoeting met Christus zelf. Wij horen het levende Woord, dat ons vervult en verlicht. De preek moet deze geestelijke en emotionele gebeurtenis volgen, die de mens verenigt met het levende Woord van God. Een liturgie dient om verheven te worden. Maar in plaats van verheven te worden, werpen de preek en de dringende voorbede die daarop volgt, waarbij vaak een hele

lijst namen luid voorgelezen wordt, je weer terug op aarde met haar problemen, die met het Evangelie vaak weinig te maken hebben. Vaak houdt men de preek helemaal op het eind van de viering, wanneer de priester met het altaarkruis achter de iconostase vandaan komt en op de ambon gaat staan. Maar dan hebben de mensen er al een lange viering op zitten. Het is lawaaierig, de kinderen zijn onrustig en hebben zin om naar buiten te rennen.

Soms leest men een preek voor tijdens de priestercommunie, bijvoorbeeld wanneer er een bisschoppelijke liturgie plaatsvindt. De preek wordt dan helaas een manier om de tijd te doden en krijgt voor de priester de status van een onbelangrijke toevoeging. Op al deze momenten komt een preek dus ongelegen en dat is catastrofaal voor de preek. Soms neemt de priester dan ook nog ruim de tijd voor zijn preek. Mensen kunnen onmogelijk langer dan tien minuten hun aandacht bij zo'n preek houden. Want het is geen lezing, die je beluistert, terwijl je comfortabel in een stoel zit. De mensen worden snel afgeleid en de preek gaat hen vervelen. Ze gaan dan maar even naar buiten om de benen strekken of ze wachten af tot het voorbij is.

Wat te doen wanneer er geen inspiratie is?

De preek is het enige moment in een liturgie dat van de dienstdoende priester een eigen creatieve en poëtische bijdrage verlangd wordt. Dat is om

verschillende redenen ingewikkeld. Het kan zijn dat een priester, die al dertig jaar dient, zich steeds meer gaat herhalen. Hij kan niet elke keer opnieuw de berg beklimmen. Het is dan beter maar een tijd te zwijgen. Metropoliët Antony (Bloom) van Surozj (Londen) heeft daar ook over geschreven en een tijd afgezien van preken. Wanneer je op een bepaald moment geen doorleefd woord kunt spreken, kun je beter zwijgen. Je kunt dan eventueel een preek in herinnering brengen van één van onze grote leraren. Zo'n preek moet dan wel verbonden zijn met de beleving van het Evangelie van dat moment. Eventueel kan een leek met een goede stem zo'n preek vanuit het koor voorlezen.

Wat is in de huidige tijd het doel van de preek?

In de huidige tijd is het belangrijk, dat de preek zich richt tot de gemeenschap die concreet de Eucharistie viert. Anders komt het niet over bij de luisteraars. Wanneer een priester preekt in zijn eigen parochie kent hij alle mensen die regelmatig komen en noemt hun namen, wanneer ze te communie gaan. Wanneer de priester zijn gemeenschap kent, weet hij waar men behoefte aan heeft. Er moet inlevingsvermogen in een preek zitten. Het moet een gemeenschappelijk gesprek zijn over God, zijn Woord, over het Evangelie. Wanneer dat niet het geval is, wordt een preek abstract, ideologisch of politiek in een of andere richting. Het wordt moralistisch. De priester meet zich de rol aan van een rechter en een profeet, die bijzondere geestelijke kennis van God zou bezitten. Dat mag nooit gebeuren. De preek functioneert in een eucharistische gemeenschap van mensen die het Woord van God vervullen en beleven, en eraan deel hebben door de christelijke sacramenten. Dat is een hele opgave. Dat kan niet zonder een gemeenschap. Zonder gemeenschap heeft preken geen zin. Preken is daarom altijd een enorm risico en een grote verantwoordelijkheid voor de priester.

Nabeschouwing

Tot zo ver het interview met vader Aleksej Uminskij. Ik kan wel met hem meevoelen. Ik heb maar een enkele keer zelf het woord gevoerd tijdens een viering. Meestal heb ik dus naar preken geluisterd. Ik ben in de Rooms-katholieke Kerk en later ook in de Orthodoxe Kerk opgegroeid met het idee dat de preek heel belangrijk is. De priester, pastoraal werker (of dominee) wordt daarop beoordeeld. De discussie

gaat vaak vooral daarover. Je kunt het belang van de preek ook overschatten. Onderricht en gesprek in een persoonlijke sfeer buiten de liturgie zijn net zo belangrijk. Sommige predikanten hebben de behoefte alles uit te leggen. De viering gaat dan als ritueel verloren. Het wordt dan heel verbalistisch. Een ritueel kun je alleen begrijpen, wanneer je het ook ondergaat. Het begrip ontstaat ook niet alleen door de preek, maar ook door de herhaling, doordat je het langzaam verinnerlijkt.

In de tijd na de perestrojka, toen veel mensen in Rusland de kerk herontdekten, maar er nog weinig van af wisten, was uitleg belangrijk. Toch kwam ik er geleidelijk achter dat de meeste gelovigen in Rusland niet voor de preek of voor de priester naar een kerk komen. Ze hebben geen behoefte aan uitleg. Ze komen in de eerste plaats voor een in hun beleving belangrijke icoon of relik, of voor de graven van overleden familieleden en bekenden rond de kerk. De wereld van de priester en het koor, de gebeden en de lezingen blijven dan een onbekende wereld. Priester en koor zijn de enigen, die de viering tot het eind volhouden. Er zijn wel uitzonderingen. Soms komt men juist wél naar een bepaalde kerk om juist de persoon en de preek van een bijzondere priester te horen.

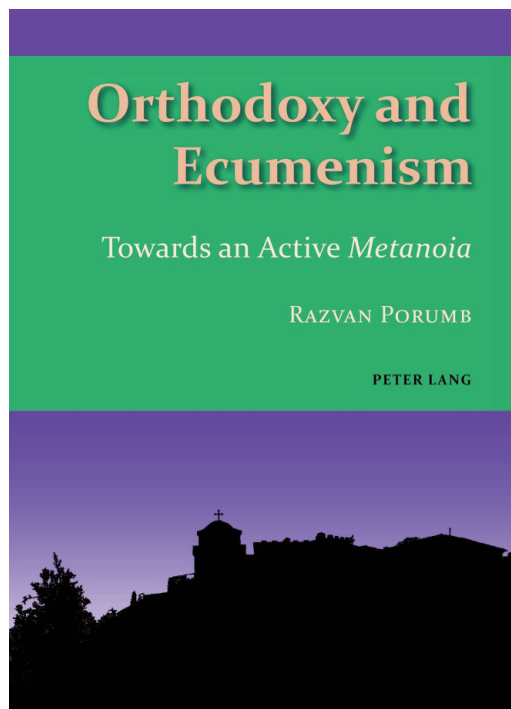
Vader Aleksej legt toch een ander accent. Hij vindt dat het viertal en het luisteren naar het Woord van God het belangrijkste is, en spreekt relativerend over het preken, waaraan volgens hem veel risico's zitten. De preek kan je nog weglaten of door iets anders vervangen. Maar hij ziet er zelf niet van af. Hij preekt zelf wel degelijk en die preken zijn ook op internet te vinden. Aan de andere aspecten van liturgie zitten trouwens ook risico's. Wanneer het koor en de priester alles slordig ongeïnteresseerd afraffelen, gaat de liturgie als gebed ook verloren.

Paul Baars

Is oecumene orthodox?

Razvan Porumb schrijft in dit artikel over zijn boek *Orthodoxy and Ecumenism. Towards an Active Metanoia. Hoe verhoudt zich de Orthodoxie als de ware Kerk met de opdracht van oecumene? Porumb is er een groot voorstander van dat orthodoxen in de oecumene zich ook bekeeren tot als het ware hun eigen orthodoxe traditie. Actieve metanoia, bekeering, noemt hij dat. Alleen zo is de noodzakelijke orthodoxe oecumene mogelijk.*

In mijn boek *Orthodoxy and Ecumenism. Towards an Active Metanoia* (Orthodoxie en oecumene: op weg naar een actieve metanoia, red.) richt ik mijn verkenning op het verband tussen orthodoxe traditie en identiteit en de praktische oecumenische betrokkenheid bij andere christelijke tradities. Deze relatie is al lang bemoeilijkt door een onderliggende spanning, omdat de orthodoxen ervoor hebben gekozen om deel te nemen aan oecumenische ontmoetingen terwijl ze – vaak tegelijkertijd – de oecumenische beweging als ontoereikend en onrechtmatig beschouwen. Deze relatie blijkt bovendien onlogisch, omdat de kern van de orthodoxie, zoals de orthodoxen belijden, precies het herstel is van de eenheid en katholiciteit (universaliteit, red.) van de Kerk van Christus. Inderdaad, de Orthodoxe Kerk beschouwt haar rol in de christelijke wereld als speciaal en profetisch, omdat alleen zij de trouwe drager en getuige van de volle waarheid van het geloof is gebleven, en dus de taak heeft om alle vastgelopen christelijke groepen terug te roepen tot de oorspronkelijke Kerk. De Orthodoxie heeft de waarheid van Christus' Kerk niet bewaard los van de andere christenen die ervan zijn afgeweken en minder perfecte wegen hebben gekozen, maar juist ter wille van hen.



| Razvan Porumb's boek *Orthodoxy and Ecumenism*.

De orthodoxen zitten dan ook vaak gevangen in de dialectiek (ongeveer: tegenstelling, red.) van het bewaken van de waarheid van het geloof, zoals die is geërfd van de Vroege Kerk en die elke andere perceptie of vernieuwing fel afwijst – terwijl ze tegelijkertijd het gevoel hebben dat die van nature deel uitmaakt van het hart van elk oecumenisch proces, wezenlijk aangespoord door hun eigen identiteit. Deze “existentiële” spanning tussen orthodoxe traditie/identiteit en praktische oecumenische betrokkenheid schaadt niet alleen de kwaliteit van oecumenische interacties, maar ook het zelfverstaan door orthodoxe christenen van hun eigen identiteit, van hun innerlijke kracht en roeping. De orthodoxen begrijpen dat ze een geest van energie en actie levend hebben gehouden – een visie op Traditie als een dynamisch proces van continuïteit en vernieuwing

in de Heilige Geest. Dit begrip van Traditie voorkomt het verstaan van orthodoxie als een institutie met vaste gewoontes uit het verleden.

Actieve metanoia

Een nieuwe benadering is noodzakelijk wat betreft de manier waarop de orthodoxen hun orthodoxie begrijpen in relatie tot de rest van de wereld. In mijn boek stel ik voor dat, als de orthodoxen zich tegenwoordig vaak bevinden in een positie van “gereserveerd conservatisme”, ze hun perspectief zouden moeten verleggen naar een “actieve metanoia” (actieve bekering, red.). De situatie van “gereserveerd conservatisme” ontkent dat er ooit een scheiding was tussen grote gemeenschappen van christenen, in plaats daarvan beklemtonend dat de Orthodoxe Kerk werd verlaten door groepen ‘scheurmakers’ of ‘kettters’. Deze opvatting houdt ook in dat alles, inclusief de oorspronkelijke eenheid, bewaard is gebleven in de Orthodoxe Kerk, omdat eenheid in Christus in feite nooit kan worden gewijzigd. Maar een dergelijke benadering legt de volledige noodzaak en verantwoordelijkheid bij de niet-orthodoxen om actief te proberen de orthodoxie van de Vroege Kerk terug te winnen.

Een nieuw werkmodel voor orthodoxie van ‘actieve metanoia’ zoals voorgesteld in mijn boek houdt een verschuiving van standpunt in welke een meer transformerende (op verandering gerichte, red.) en berouwvolle benadering van kerkelijke eenheid mogelijk maakt. Terwijl nog steeds het uitgangspunt wordt gehandhaafd dat de eenheid van de Kerk een terugkeer naar de geest van de oorspronkelijke katholieke/universele kerk betekent – dus een terugkeer naar orthodoxie als zuiver christelijk leven in de sacramentele wereld van de kerk –, zou de nieuwe visie een nieuwe reeks principes en modellen kunnen voorstellen die ik hieronder beschrijf.

Het concept reis

Ik heb me dus gericht op een beeld van de ‘reis’ dat zowel de realiteit van orthodoxie als die van oecumene kan beschrijven en definiëren. Een traditionele metafoor voor de Vroege Kerk was ‘de Weg’. Het concept van de reis vertolkt de ononderbroken en bij uitstek dynamische aard van het geloof, zijn karakter als in ontwikkeling en

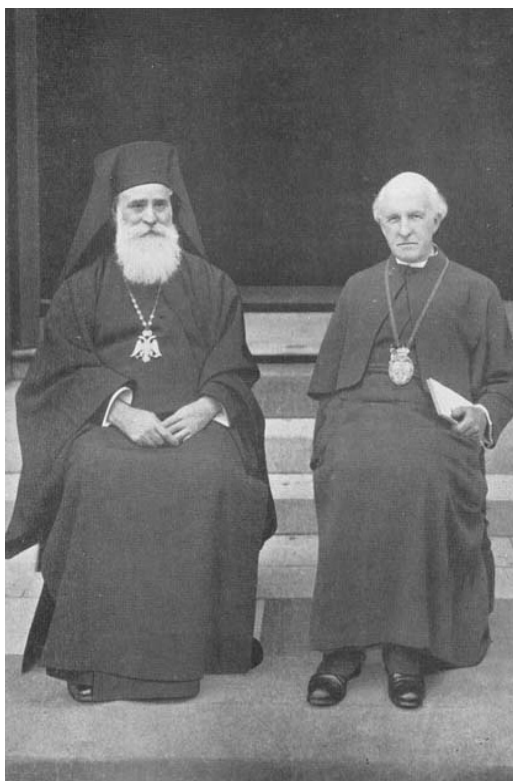
de noodzakelijkerwijs actiegerichte kwaliteit van het christelijke leven. Heel belangrijk is dat de oproep tot de Orthodoxie in de eerste plaats geldt voor de orthodoxen. Het is dus geen oproep die alleen aan de niet-orthodoxen is gericht, want dat zou de orthodoxen een vals vermoeden kunnen geven dat hun eigen oproep tot orthodoxie op de een of andere manier al was vervuld en er geen verdere actie van hen was vereist. Oecumene moet ook worden gezien als een voortdurende reis, een constant aspect van theologie, omdat het doel ervan is en altijd zal zijn om “eenheid te behouden en verdeeldheid tegen te gaan” (Gillian R. Evans, *Method in Ecumenical Theology: The Lessons So Far*, Cambridge: CUP, 1996, p. 19).

Theosis

Mijn voorstel is dat de realiteit van orthodoxie moet worden gezien in samenhang met het concept van *theosis*/vergoddelijking. De roeping van de orthodoxen kan worden gezien als een “voortdurende bekering van de orthodox naar



Oecumenisch patriarch Bartholomeos I zet zich onvermoeibaar in voor de oecumene tussen orthodoxen en niet-orthodoxen (Foto: WikimediaCommons)



De Orthodoxie heeft een lange staat van dienst in de oecumene. Grieks-orthodox patriarch Meletios van Alexandrië met de anglicaanse aartsbisschop Cosmo Gordon Lang van Canterbury, juli 1930 (Foto: WikimediaCommons).

een permanent gezuiverde orthodoxie" ('The Orthodox Churches and the World Council' in Limouris, *Orthodox Visions of Ecumenism*), dan is het dezelfde zoektocht als die wordt beoogd door theosis, die alle gelovigen leidt naar een steeds intiemer leven met God in de Heilige Drie-eenheid. Net als vergoddelijking is orthodoxie een continu streven naar een perfect christelijk leven, en niet iets dat volledig kan worden geërfd, 'bereikt' of 'bezeten' - een toegeëigende staat of realiteit.

Het is in zekere zin beter om te zeggen: "ik word orthodox" dan "ik ben orthodox".

Bovendien (en het allerbelangrijkste), volgens de orthodoxe theologie, kan de zoektocht naar vergoddelijking niet zelfgericht zijn, omdat de redding van anderen net zo belangrijk is als de eigen redding. De Kerk als de gemeenschap van gelovigen is beschreven als een "gemeenschap van vergoddelijking" (Georgios I. Mantzaridis).

Deze gemeenschap van vergoddelijking ver-

wijst eerst naar de nabije gemeenschap van iemands lokale kerk, of, zoals het geval is bij de orthodoxe kerk, naar het eucharistische netwerk van lokale kerken, maar strekt zich ook uit naar de wijdere wereld. Een dergelijke visie is gebaseerd op de Trinitaire theologie (theologie over de Drie-eenheid, red.), waarbij de mensheid wordt beschouwd als "één wezen maar multi-hypostatisch, net zoals God één wezen in drie personen is" (Archimandriet Sophrony).

Toch is de plicht "om de zichtbare eenheid van christenen te bereiken voor iedereen dezelfde", omdat "liefde een kwestie van identiteit is voor christenen" (metropoliet Daniel Ciobotea).

[De Roemeens-orthodoxe theoloog] Prof. Ioan Sauca zegt het zo: "Wie ophoudt met bidden voor de 'eenheid van allen' ontkent zijn eigen orthodoxe identiteit". Van bijzonder belang voor de oecumenische context is de innerlijke drang waarmee de Kerk universeel wil zijn, evenals het kosmische karakter van haar katholiciteit. De katholiciteit van de Kerk wordt begrepen als wat de orthodoxen/christenen zijn, als hun eigen identiteit. Het brengt het streven naar eenheid en elk oecumenisch streven dicht bij het 'intieme' leven van de Kerk. Oecumene als streven naar katholiciteit wordt een dagelijkse zorg en een kwestie van essentieel belang voor het leven van alle gelovigen.

[De bekende Roemeense theoloog Dumitru] Stăniloae maakt gebruik van het concept van "menselijke wezenseenheid" (Engels: human consubstantiality, red.), waarbij hij probeert het trinitaire concept van 'perichoresis' (wederzijdse inwoning of 'onderlinge doordringing') in een menselijke context te projecteren. Hij spreekt over elke persoon die zich verheugt in de gaven en het welslagen van de anderen, van een wederzijdse menselijke 'complementariteit' (het elkaar aanvullen, red.), een heilzame uitwisseling van gaven binnen de gemeenschap, en een vreugdevolle uitwisseling van elkaars competenties. "Menselijke wezenseenheid" is niet louter een model van of een parallelle bestaanswijze met de Trinitaire wezenseenheid, maar is in feite nauw verbonden met het leven van de Heilige Drie-eenheid. In de woorden van Ciobotea: "Kerk in haar kwaliteit van Icoon van de Heilige Drie-eenheid is niet opgebouwd als een icoon, parallel of onafhankelijk van de Heilige Drie-eenheid, maar als deelname aan het Trinitaire leven en als weer-



Oecumene betekent ook deelname aan elkaars religieuze events. Grieks-orthodox aartsbisschop Athenagoras Peckstadt van België tussen rooms-katholieke prelaten tijdens de Heilig Bloedprocessie te Brugge.

spiegeling in de wereld van deze deelname”.

Grenzeloos

Als orthodoxie dus een reis is, wordt deze eeuwig gemaakt door de voortdurende, onophoudelijke rotatie van de Trinitaire zelfgave. Het kan geen op zichzelf staande reis zijn, maar slechts in en strevend naar katholiciteit in gemeenschap. Het is een reis gemaakt door deel te nemen aan Gods leven, door het leven van de Heilige Drie-eenheid binnen te gaan. Daarom is het een reis die diep verbonden is met het kerkelijke leven van de Kerk, diep geworteld in haar sacramenten. Het is een reis die op geen enkel niveau stopt, maar elke limiet, grens of barrière overstijgt, of die nu tijdelijk, geografisch, sociaal of psychologisch is. Dit wordt opgevat als de fundamentele, essentiële drijfveer van het hele christelijke leven.

Daarom zouden de orthodoxen moeten deelnemen aan oecumenische ontmoetingen omdat zij hun streven naar een voortdurend verreikende gemeenschap met hun medeconstitutiële (wezenseen zijnde, red.) mensen zien als hun eigen leven en identiteit als christenen en als menselijke wezens, naar het model van de Drie-enige God. Pogingen om tot een gemeenschap te komen kunnen worden ondersteund als ze blijven bij die ‘sacramentele’ (niet-‘sentimentele’) liefde die wordt gevoeld door een volle en voortdurende onderdompeling in het liturgisch leven van de Kerk. Het feit dat orthodoxen hun kerk zien als de ene ware kerk zou ze niet moeten afschrikken van oecumenische ontmoetingen, maar ze, integendeel, zelfs meer moeten motiveren, want naast dit grote voorrecht van lidmaatschap geldt ook de zware en unieke verantwoordelijkheid om samen de hele wereld te brengen in het ene Lichaam van Christus.

Razvan Porumb

Razvan Porumb is Roemeens-orthodox theoloog en



† Razvan Porumb

werkzaam als docent oecumene en praktische theologie in Cambridge (Verenigd Koninkrijk). In bovenstaand artikel, dat verscheen in het website-tijdschrift

Orthodoxy in Dialogue, 9 oktober 2019 (<https://orthodoxyindialogue.com/2019/10/09/is-ecumenism-orthodox-by-razvan-porumb/>) vat hij zijn boek en dissertatie uit 2019 samen.

8 MEI, STUDIEMIDDAG

'Godsdienstvrijheid in het Midden-Oosten'

Het Midden-Oosten wordt al jaren geteisterd door oorlog. Syrië en Irak zijn zwaar gehavende landen. De oorlogsjaren hebben een zware wissel getrokken op de hele bevolking. Miljoenen ontheemden en vluchtelingen, immense schade aan de infrastructuur en de economie, armoede. Politiek is de situatie complex. De toekomst is uiterst onzeker. Ook de christelijke gemeenschappen van deze landen zijn door de oorlog zwaar getroffen. Vanuit de Katholieke Vereniging voor Oecumene hebben we contacten met de christenen in het Midden-Oosten proberen vast te houden, met name met Syrië, waar we dankzij enkele fondsen het werk van Caritas Syrië konden ondersteunen. Ook hebben we contacten met christenen in Egypte en Irak.



*Koptisch kerkgebouw, Egypte
(Foto: L. van Leijsen)*

Op deze studiemiddag kijken we naar de algemene situatie van godsdienstvrijheid in het Midden-Oosten: Wordt die gerespecteerd? Wat zijn de historische achtergronden van de huidige situatie? We kijken naar twee casussen: Egypte en Irak. Hoe beleven de Kopten in Egypte de huidige situatie? Kunnen ze zich staande houden? Wat is hun toekomstperspectief? Irak is een ernstig verdeeld land. Hoe is het met de godsdienstvrijheid van christenen in het land als geheel gesteld en hoe is de situatie in Iraaks Koerdistan? Bij dit alles kijken we ook naar de vraag wat de situatie in de landen van herkomst betekent voor de mensen in de emigratie, m.n. hier in West-Europa, oosterse christenen die o.a. in Nederland een nieuwe toekomst opbouwen.

Prof. dr. Jan de Volder houdt de lezing 'Godsdienstvrijheid in het Midden-Oosten. Een historisch en actueel overzicht.' De Volder is godsdiensthistoricus en houder van de Cusanus Leerstoel 'Religion, Conflict and Peace' aan de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen aan de KU Leuven.

Dr. Jos Strengholt zal spreken over 'Godsdienstvrijheid in Egypte'. Strengholt is anglicaans priester en journalist. Tussen 1987 en 2017 leefde hij het grootste deel van de tijd in Egypte.

Prof. dr. Herman Teule zal spreken over 'Godsdienstvrijheid in Irak'. Teule is emeritus hoogleraar oosters christendom aan de Radboud Universiteit Nijmegen en de KU Leuven.

Plaats: Franciscushuis, Van der Does de Willeboissingel 12, 's-Hertogenbosch

Datum en tijd: vrijdag 8 mei a.s., 13.00-17.00 uur.

Aanmelding: secretariaat@oecumene.nl

Kosten: €10,- Wilt u het bedrag s.v.p. overmaken op rekening NL97 INGB 0000 8019 19 tnv Katholieke Vereniging voor Oecumene in Den Bosch o.v.v. studiemiddag godsdienstvrijheid. U ontvangt een bevestiging van uw deelname.

Byzantijnse Liturgie XXX:

Gebed van Efrem

Heer en Meester van mijn leven, geef me geen geest van luiheid, van nieuwsgierigheid, van lust naar macht of van loos gepraat,

Maar schenk mij, uw dienaar, een geest van ingetogenheid, van nederigheid, van geduld en van liefde.

Ja, Heer en koning, laat me mijn eigen fouten zien en mijn broeder (of zuster) niet veroordelen, want Gij zijt gezegend in de eeuwen der eeuwen. Amen

De traditie schrijft dit gebed toe aan Efrem de Syriër. Efrem schreef in het Aramees, maar de oorspronkelijke tekst die wij van dit gebed hebben is alleen maar in het Grieks. In de oorspronkelijke Griekse tekst zijn trouwens ook enkele varianten. Wij vertalen hier de meest voor de hand liggende versie. Er is ook, wederom met wat varianten, een Slavische versie van het Gebed van Efrem.

Het gebed is verdeeld in drie delen. In het eerste deel worden de vier negatieve objecten van berouw genoemd: luiheid, nieuwsgierigheid, lust naar macht en loos gepraat, hindernissen die er niet moeten zijn. De Griekse tekst zegt 'geef mij geen geest van...', terwijl de Slavische tekst zegt 'neem van mij een geest van...'

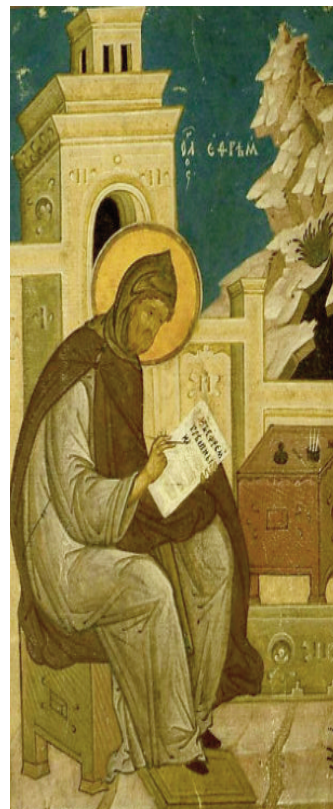
Met luiheid wordt een spirituele traagheid bedoeld. Het woord 'nieuwsgierigheid' kan ook worden weergegeven met bemoeizucht.

Nieuwsgierigheid, lust naar

macht en loos gepraat zijn de wrange vruchten van een passieve gesteldheid, als een soort compensatie voor de spirituele leegte.

In het tweede gedeelte van het Gebed van Efrem komen de positieve doelen van het berouw ter sprake: ingetogenheid, nederigheid, geduld en liefde. In het derde deel van het gebed wordt men gemaand de eigen fouten onder ogen te zien en wordt men ervan weerhouden de ander, de broeder of zuster, te veroordelen.

Hoe wordt het Gebed van Efrem gebeden? Met andere woorden, waar en wanneer wordt het gebeden. Zowel thuis als in de kerk; in dat laatste geval betekent dat meestal aan het eind van elke dienst van maandag tot vrijdag in de Veertigdagentijd en van maandag tot woensdag in de Heilige Week (Goede Week). Zoals gezegd is het gebed verdeeld in drie delen. Na elk deeltje wordt een prostratie (diepe buiging) gemaakt. Dat is in de Byzantijnse traditie het maken van een kruisteken en daarna meteen een voorover 'vallen', waarbij het voorhoofd, de handen en de knieën de grond raken, om meteen daarna weer rechtop te gaan staan. Nadat men het gebed eenmaal helemaal heeft gezegd met de drie prostraties, maakt men twaalf kleine buigingen met kruisteken, waarbij men telkens zegt 'God, reinig mij, zondaar' of 'Heer, ontferm U!'. Na deze twaalf bui-



Efrem de Syriër, Russisch miniatuur, 16^e eeuw.

gingen zegt men het Gebed van Efrem nog een keer in zijn geheel, afgesloten met een laatste prostratie. In de Liturgie van de Voorafgewijde Gaven die in de Veertigdagentijd en in de Heilige Week wordt gevierd, komt het Gebed van Efrem op twee plaatsen voor, zij het dat daar dan het gebed maar één keer wordt gebeden.

Leo van Leijssen

Pokrof

is een uitgave van:
katholieke vereniging voor
oecumene athanasius
en willibrord

